

Маруся

КУПИТИ

Вона народилася для щастя. Але постала до боротьби за волю! Коли Червона армія почала палити села, коли три її брати загинули у боях з радянськими військами, тендітна Маруся взяла до рук зброю і стала отаманом козацького загону.

Вона була надзвичайно вродлива і надзвичайно небезпечна, вона не жаліла ворогів і рятувала своїх людей, ризикуючи власним життям. Вона вміла любити і ненавидіти. Та чи зуміє коханий Мирон врятувати її від помсти більшовиків? Чи буде їхнє кохання сильнішим за смерть?

Над цим романом автор працював п'ять років. Як і в «Чорному вороні», тут за кожною подією стоїть історичний факт. Бойовий шлях отаманші Марусі тісно переплітається з героїчно-трагічною долею Української Галицької армії, яка наприкінці літа 1919 року визволила Київ від московсько-більшовицьких окупантів, проте волею злого фатуму опинилася на межі цілковитої загибелі.

ВАСИЛЬ ЩЕЛЮК

МАРУСЯ

Вона народилася для щастя.
Але постала до боротьби за волю

ВАСИЛЬ
ЩЕДРАЯ

ВАСИЛЬ ЩЕДР МАРУСЯ

Роман

ХАРКІВ **КЛУБ**
2017 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2017

ISBN 978-617-12-3944-9 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Дизайн обкладинки
CreaLab
Creative Laboratory

Шкляр В.

Ш66 Маруся : роман / Василь Шкляр. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. — 384 с.

ISBN 978-617-12-3431-4

Тендітна золотоволоса дівчина народилася для щастя. Але бурхливий 1919 рік — один із найдраматичніших в історії України — покликав її до боротьби за волю Вітчизни. Після загибелі братів, повстанських отаманів, шістнадцятирічна гімназистка Саша Соколовська стає на чолі тисячного війська. Відтепер вона — отаман Маруся. На шлику її козацької шапки напис «Смерть ворогам України!». Та навіть у вирі кривавих подій доля дарує їй щире кохання і шанс зберегти життя...

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)

© Шкляр В. М., 2014

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2017

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2017

Частина перша

Буде нам з тобою що згадати
Після довгих збавлених ночей.
Вивчив я далекий звук гармати
І тривожний блиск твоїх очей.

Пісня

Квітень 1937-го

Того весняного дня, коли вдарив грім на голі дерева — так ніби десь на Дівич-горі впало гарматне стрільно, — у селі Горбулів сталася дивовижа. Заговорила німа Явдоха Соколовська. Сімнадцять літ ніхто не чув од неї ні слова, Явдосі відібрало мову ще у двадцятому після того, як зарубали її чоловіка, горбулівського дяка Тимофія Соколовського. Старий вояка (мав уже шістдесят вісім років) серед ночі навідався з лісу додому, а перед ранком двоє невідомих головорізів удерлися до хати й один із них сокирою зарубав чоловіка на очах у Явдохи.

Тимофія Соколовського поховали біля двопрестольної Покровсько-Миколаївської церкви, в якій він служив дяком, а його дружина Явдоха навіть на похороні не зронила ні слова. Вона оніміла. І тепер, через стільки літ, виходило так, що стара тільки вдавала із себе німу, гордуючи людьми та світом. Із односельців її рідко хто бачив зблизька, Явдоха нікуди не ходила далі за своє подвір'я, — худа, висока, зодягнута в усе чорне, вона цілими днями сиділа на призьбі, рівно тримаючи спину й голову. Дивно було, що її не згорбили літа, не зігнуло горе, сиділа стара поважно й гордовито, наче у спині мала сталеву вісь.

На початку квітня Явдоха раптом злягла й уже не вставала з ліжка, коло неї ходила дочка Ганя, яка аж здригнулася, коли раптом почула: — Буду вмирати я, доню.

Від несподіванки Гані й самій потягло язика, вона довго дивилася на матір і не знала, як їй бути. Чи радіти, що матінка заговорила, чи журитися через те, що вона надумала вмирати.

— Поклич ксьондза, — сказала Явдоха. — Сповідатися буду.

— Ксьондза, мамо, давно немає в селі.

— Як то немає?

— Забрали його.

— А костьол є?

— Є. Тільки там тепер клуб.

— Який клуб? — не зрозуміла Явдоха. — Там же цвинтар.

— Цвинтар є, — сказала Ганна. — А в костьолі зробили клуб.

Явдоха заплющила очі, потім спитала:

— А церква є?

— І церкву давно закрили. Там тепер колгоспна комора. Православний батюшка Терентій ще потайки хрестить дітей, а до сповіді... то вже давно ніхто не ходить.

— Поклич мені батюшку, — попросила Явдоха.

Отець Терентій у свої шістдесят із гаком був ще легкий на ногу й не забарився. Уже в хаті він дістав із цератової торбини хрест, підрясник, єпитрахиль, святі дари для причастя, а насамкінець зодягнув нарукавники. Показавши Ганні очима на двері, отець Терентій підсунув до ліжка низенького стільчика й сів біля сповідальниці.

Явдоха й на смертному одрі лежала випростана й рівно тримала голову на подушці, дивлячись крізь стелю у небеса.

— Отче, — зашелестіла вона сухими губами. — Я католичка ось уже вісімдесят літ. Уроджена Ядвіга Квасніцька. Чи можу я висповідатися перед православним священиком?

— Бог один, — сказав отець Терентій.

— І я так думаю. Бог один, — повторила Явдоха. — Та я його, отче, чимось прогнівила. Грішниця я велика. У дев'ятнадцятому загинули троє моїх синів. Олекса, Дмитро й Василь.

— Знаю, — кивнув отець Терентій і нижче схилився до Явдохи, щоб краще чути. — Вони були отаманами.

— Коли не стало Олекси, мого найменшенького Лесика, на його місце став Дмитро. Митю теж убили, і тоді його замінив Василь. А коли вбили Василя, за отамана стала Сашуня... Четвертий, найстарший мій син Степан був, як і ви, отче, православним священиком. Він не міг воювати, і тоді козаки обрали Сашуню.

— Так, я знаю, — знов кивнув отець Терентій. — Немає Соколовських, сказали вони, то нехай Соколовська отаманує. Вона назвала себе Марусею.

— Марусею... Була ще дівчам. Мала шістнадцять років. І теж пропала восени того року. Одні казали, що її замучили большевики, другі шептали, начебто вбили свої. Бачили її могилу.

— Та й не одну, а три, — сказав отець Терентій.

— Ну от, і ви те знаєте, отче. А я хочу спитати вас: якщо бачили три могили однієї людини, то чи не означає це, що та людина може бути живою?

— Бог знає.

— Я, отче, мати. І ніхто так не хоче знати правду, як я. Тому й ворожила на Сашуню як могла. Сама ворожила. Знаю, що це недобре, а стриму не мала. Бо все показує, що доня моя жива. І на карти кидала, і віск виливала, й на зерно приворожувала, і на хліб, сіль та печину маятника пускала, а смерті не видно.

— То є гріх — віщунством займатися, — сказав отець Терентій.

— Знаю, — погодилася Явдоха. — Грішниця я. Розгнівалася на Бога за те, що так рано забрав моїх дітей.

— Не Бог їх забрав. Богові клопіт про душу людську, а не тіло.

— Каюся, отче. Та я хотіла знати правду...

— Усе, що є тайним, видимим стане, — мовив отець Терентій. — Як прийде час.

— Жива вона, — сказала Явдоха. — Синочків моїх... то вже й кісточки зотліли, а Сашуня... жива.

Вересень 1964-го

Євген Васильович Соколовський сторожував колгоспний садок, коли прибігла дочка Ліза й сказала, що приїхали якісь чужі люди на чорній машині й кличуть його додому.

— Кличуть — то треба йти, — зітхнув Євген Васильович. — А ти побудь тут в апашнику¹. Я туди й назад.

— Ні, тату, я піду з вами, — сказала Ліза так гостро, аж йому пробіг холодок у грудях. Донька стала зовсім дорослою після того, як померла бабуся Надя. Перед тим стареньку забрали в тюрму, і, хоч тримали її там недовго, повернулась додому такою, що страшно було дивитися. Жила вона через дорогу від них у хатині, зробленій із повітки, але Лізі ніде не було так добре, як у бабуні Наді. Найдужче вона любила розчісувати їй волосся, бо тоді бабуня розповідала такі історії, від яких перехоплювало дух. «Скажу тобі, Лізко, по секрету, — однаково починала вона чи не кожну бувальщину, а далі справді говорила таке, чого Ліза не чула більш ні від кого. — А знаєш, що ти й не Лізою мала бути, — казала бабуня Надя. — Спершу дали тобі інакше ім'я, а записали отак... Але ти будеш щасливою. Скажу тобі по секрету, що ми, Соколовські, люди маєтні, нам належить неабиякий скарб, і ти, Лізко, будеш такою панією, що нікому й не снилося», — загадково всміхалася бабуня Надя, перебираючи коштовне намисто на шії. Були то коралі зі срібними дукачами, але Ліза здогадувалася, що коштовність намиста не в коралях і сріблі, а в чомусь такому, про що вона дізнається згодом. Через два роки, сказала бабуня Надя, як виповниться тобі шістнадцять, матимеш це намисто у подарунок від... мене. Потім пригорнула Лізу й прошепотіла: «Сашуня... Викапана Сашуня». Повернулася баба Надя з тюрми такою, що не впізнати, — мовчазна, зіщулена, обстрижена наголо (там її воші обсіли), поцяткована зеленкою голова зробилася манюньою, мов у якого звіряти. Ліза спершу подумала, що вже ніколи їй не чесати бабусиноного волосся, а потім помітила, що на шії у неї немає намиста з коралями й дукачами. Бабуня Надя дивилася на світ погаслими очима, але ще вловила той Лізин погляд (що немає намиста), бо раптом тихо заплакала.

Ідучи за бабусиною труною, Ліза вже знала, що в Гурбулеві ховають дружину отамана Соколовського.

А тепер його син Євген Соколовський, низько припадаючи на ногу та опираючись на костур (покалічили в Магадані), спроквола човгав на свій куток Лапаївку, де біля їхніх воріт стояла чорна цибата «Волга». Чужих було двоє. Розмовляли з тією показною чемністю, як це вміють тільки вони. Більше розпитував той, що назвався Іваном Івановичем, а другий розглядав старі фотографії на стіні.

— Ми не маємо до вас ніяких претензій, Євгене Васильовичу.

Навпаки, вважаємо, що як інвалід ви могли б перейти на кращу роботу. Наприклад, комірником...

Колись вони теж обіцяли йому золоті гори. Тоді, як підлітком переховувався у гробниці на польському цвинтарі біля костелу. Гробниця була йому хатою, там він спав між двома холодними домовинами. Вистежили, впіймали й запропонували поїхати до Москви. Ти ж хочеш побачити Москву? Там тебе вивчать, дадуть роботу, житимеш у теплій квартирі, а не на цвинтарі, як бандит.

— Я не бандит, — сказав він. І потім ще не раз повторював ці слова: — Я не бандит.

Замість Москви його завезли на Північ, здали до дитячого притулку й почекали, поки стане повнолітнім, аби за всією суворістю закону посадити за колючий дріт.

І тепер, дивлячись у відразливо чемне лице опера, Євген Соколовський спитав:

— Чого вам треба? Я не бандит, — у його очах майнула якась чудна посмішка.

— Ніхто не каже, що ви бандит, Євгене Васильовичу. Зі сталінщиною покінчено, тепер інші часи, діти за батьків не відповідають. Але ви отримали листа з Інюрколегії. Хтось цікавиться вами за кордоном і, видно, хоче допомогти вам матеріально. Хто б то міг бути, Євгене Васильовичу?

— Вам про це краще знати, — сказав він. — Хіба ви того листа не читали?

— Я — ні, — похитав головою Іван Іванович.

— І я не читав.

— Їздили по листа аж у Черняхів — і не читали?

— А навіщо? — чудно всміхнувся Соколовський. — Навіщо, скажіть мені, зайвий клопіт на голову?

— Ну, цікаво ж.

— А ви не знаєте, що буває з цікавими?

— Тоді покажіть мені того листа, — попросив Іван Іванович.

— Нема його.

— Як то нема?

— Я його вкинув у піч. Спалив одразу, як приніс додому. Щоб не спокушатися.

— Дивний ви чоловік, Євгене Васильовичу.

— Спалили — то ваше право, — раптом озвався той, що розглядав фотографії на стінах. — А чи не збереглося у вас часом карточки вашої тітоньки... Олександри?

— Ні, — сказав Євген Васильович. — Не збереглося. Сам би хотів побачити, що то за дівчина така була. Минуло стільки літ, а досі не можуть її забути.

— Знаменита була ваша тітонька, що тут казати, — погодився Іван Іванович. — А якогось письма її рукою теж не лишилося? Ну, може, шкільного зошита чи хоч записочки.

— Звідки? — стенив плечима Євген Васильович, і та непрохана посмішка, яка навідала його знічев'я, тепер заворушилась у грудях тривожною радістю. Виходить, і вони підозрюють, що Маруся могла залишитись живою. Якщо шукають її фотографії, зразки почерку, то, мабуть же, не для музею? А може, вони не тільки підозрюють, а й знають щось достеменно?

Була, була одна світлина у Євгена Васильовича, яку він нікому не міг передати, якби навіть хотів. Був ще дитиною, дворічним малям, а зачепилося в пам'яті так, що й тепер час від часу засвічується. Батька рідного не міг пригадати, а її мовби й зараз бачив і чув на відстані подиху. Ось вона підхопила його на руки й посадила поперед себе на коня. Кінь той був чи білий, чи срібний, більше нічого не пам'ятає Євген Соколовський, тільки ще чує з тієї даліни одним-однісіньке слово: «Нарцис!»

Грудень 1988-го

Ліза Євгенівна Соколовська з'їла всі нерви, поки вибігала собі закордонного паспорта, і ще невідомо, чим би все закінчилося, якби в ОВІРі не зіштовхнулася з давнім знайомим. Вона його спершу не впізнала, чоловік озвався першим і чемно запросив її до свого кабінету, чемно посадив біля столу, і саме ця показна чемність підказала Лізі Євгенівні, з ким вона має справу, а вже потім вона здогадалася (не впізнала, а здогадалася), що перед нею Іван Іванович.

— Як поживаєте, Лізо Євгенівно? — спитав так привітно, аж лоскітно, що вона мимоволі всміхнулася, бо її відповідь не цікавила Івана Івановича. — Учителюєте у своєму Горбулеві? Ну, так... Соколовські майже всі були вчителями. А до нас ви з якого питання? — знов поцікавився тим, що знав не згірше за неї, однак Іван Іванович був еталоном чемності. Коли почув про її клопіт, щиро обурився, сказав, що це якесь неподобство, адже тепер не брежнєвські часи, ми це владнаємо швидко, але, якщо не секрет, Лізо Євгенівно, то куди зібралися їхати, що вам знадобився закордонний паспорт?

— До Польщі, — сказала вона. — Туди, куди тепер їдуть усі.

Усміхнулась, подякувала й уже підвелася, аж він раптом спитав:

— А ви часом не чули таку баєчку? Начебто Маруся спокійно дожила свого віку в Польщі. Мала там гарний будинок...

— Не чула, — відповіла Ліза Євгенівна. — Більше говорили про Канаду.

— Так, говорили багато. І про Канаду, і про Румунію... А тепер ниточка потяглася й до Польщі.

— Ви ще згадайте про десять возів золота, яке Маруся закопала в Чортовому лісі, — вже веселіше всміхнулася Ліза Євгенівна й рушила до дверей, аж він зупинив її знову.

— А хочете почути про свою бабусю не байку?

Вона обернулася.

— Якщо ви завели мову про золото, то я вам відкрию одну таємницю. У лісі, недалеко від села Вереси, знайшли Марусину землянку. Ну, не тепер, давніше, але все свідчило про те, що земляночка належала саме їй. — Іван Іванович зробив паузу, приглядаючись, яке враження справили його слова. — Там була скриня з жіночим одягом і прикрасами. Ну, всякі намиста, коралі, сережки, персні, вишивані

сорочки, дзеркало... Словом, суто дівоча земляночка. Але особливого скарбу там не знайшли, хоча про Марусині схованки досі ходять легенди.

— У мене таке враження, — сказала Ліза Євгенівна, — наче ви вже пишаєтеся тим, що є земляком Марусі. Хіба ні? — її усмішка була ясною і теплою.

Запитання застало його зненацька, Іван Іванович трішки змінився з лиця, але теж усміхнувся.

— А знаєте, що там іще знайшли? — в його голосі почулася зловтіха, яку Іван Іванович не зміг приховати. Він знов зробив театральну паузу, мовби шукав підходящого слова, потім довірливо притишив голос. — Там знайшли вірші її коханця.

— Он як, — сказала Ліза Євгенівна. — Цікаво.

А собі подумала: «Вереси. Село Вереси. Може бути».

1919-й

16 липня 1919 року Галицька армія після тяжких боїв із поляками перейшла Збруч і з'єдналася з Дієвою армією Української Народної Республіки. Обидва війська опинилися на мізерному клаптику Великої України в так званому Кам'янець-Подільському мішку. Від заходу підпирали поляки, з півночі, сходу й півдня навідала московсько-більшовицька навала. Виснажені безнастанними боями, і галичани, і наддніпрянці були в катастрофічному стані — бракувало зброї, технічного виряду, амуніції, одягу, взуття, харчів, ліків... Однак злука двох армій — зустріч рідних братів, які досі не бачили одне одного, — додала і сили, і духу, і віри в перемогу. Об'єднана Українська армія прорвала Кам'янець-Подільський мішок і погнала червоних по всьому фронту, здобуваючи стратегічні міста й залізничні вузли — Проскурів, Жмеринку, Вінницю, Бердичів...

Штаб Головного Отамана Симона Петлюри виробив план походу більшими силами на Київ, а меншими — на Одесу, до Чорного моря.

Задля цієї мети об'єднану армію було поділено на три групи.

Центральну армійську групу — головну й ударну в поході на Київ — злутували два галицькі корпуси та Запорозький корпус Армії УНР під загальною командою галицького генерала Антона Кравса.

Серпневий наступ на Київ був швидким і успішним, особливо там, де шлях українському війську завчасно розчищали повстанські загони.

Іноді повстанці тимчасово приєднувалися до частин регулярної армії, проте рідко знаходили спільну мову з її командирами.

Їхній курінь стояв за десять верст від Житомира в селі Вереси, коли через вістового надійшов наказ, що завтра, в неділю, вони повинні прийняти отамана Соколовського й погодити з ним спільні дії щодо подальшого наступу в напрямку Фастова. Мовляв, цей повстанський відділ береться забезпечити праве крило бригади, отже, саме з їхнім куренем триматиме найтісніший зв'язок.

Сотник Осип Станімір покликав поручника Мирона Гірняка на коротку нараду, і той побачив, що сотник знервований вкрай — так посмикував куценького правого вуса, що міг його зовсім вискубти.

— Що будемо робили?² — розгублено спитав він. — Мене шляк трафляє від цих партизанів. Придумайте що-небудь, пане поручнику.

— А що тут придумаєш? — стенив плечима Гірняк. — Наказ є наказ.

— Ви забули отамана Шуліку? — з докором подивився на нього сотник Станімір, наче це Гірняк видав таке розпорядження.

— Ну, ще б, — сказав МIRON. — Загін із самих полковників.

Їм добре запам'ятався той перший досвід «кооперації» з повстанцями.

Коли готували удар на Жмеринку, тоді теж прийшла команда зв'язатися з отаманом Шулікою, який, було сказано, стоїть у сусідньому селі. Сотник Станімір, ідучи шукати отамана, взяв із собою поручника Гірняка, і вони швидко знайшли повстанців. Ті саме скупчилися біля цукроварні й вантажили мішки на підводи. Цукор був другою валютою після солі, тому ця ватага одразу видалася їм підозрілою. «Гей, хлопці! — гукнув сотник Станімір. — А де ваш отаман?» На що один кудлатий і чорний, як циган, чолов'яга сказав, що батькові-отаману нема коли з ними плескати язиком, бо він зараз воює з большевиками. «Он там за цукроварнею!» — махнув рукою «циган», щоб вони відчепилися, і в цей час по той бік цукроварні лунко застукотів скоростріл. Одна черга, друга, третя, але ніхто з повстанців не звернув на те ані найменшої уваги, ніякого тобі сполоху, вони й далі носили на зігнутих карках важезні мішки, і за тими мішками не видно було їхніх голів. Наче лантухи були їм замість довбешок.

Здивовані та спантеличені, Станімір з Гірняком, скрадаючись попід муром, вийшли на той бік цукроварні, звідки долинала стрілянина.

Овва! Дебелий козарлюга в темно-червоному жупані примостився на розсосі старого ясена, ще на одній гілляці примоцував скоростріла й цілився десь у чисте поле, де не видно було ні живої душі, ні мішені. Сотник Станімір підніс до очей далековид.

— Ніц не розумію, — сказав він. — Може, йому ті большевики ввижаються?

Вони підійшли ближче, Станімір почекав, поки отаман Шуліка випустить ще одну чергу, тоді голосно кашлянув. Знехотя озирнувшись, отаман подивився на візитерів, як пес на висівки, потім зліз-таки з ясена, і тепер уже вони дивилися на Шуліку такими очима, наче той спустився до них не з дерева, а зліз по драбині з неба. Вишневий жупан на Шуліці був пошитий із того гаптованого краму, яким обшивають сидіння у вагонах першої кляси і який батько-отаман чи його хлопці, вочевидь, здерли з дивану сальонки³. До цього жупана цілком пасували широчезні сині шаровари з таким низьким напуском на халяви, що з-під холош визирали лише задерті носики чобіт, від чого здавалося, що батько-отаман не йде, а пливе по землі. На поясі в Шуліки красувалася коротка крива шабля-ятаган, а також маузер у дерев'яній кобурі, бомба й люлька. Та все це перевершували батькові вуса, схожі на добре витіпане конопляне прядиво, що двома пасмами звисало аж до грудей.

— Багатьох бусурманів поклали? — спитав Станімір.

— Звідси не видко, — поважно відповів Шуліка. — А пулімйот «шварцльоза»⁴ хароший. Тіко тяга слабенька.

— Так, — погодився сотник. — Тяга слабенька, після доброї роботи тріскається. — І щоб не гаяти часу, відрекомендувався та повідомив про наказ корпусного штабу щодо спільного наступу з отаманом Шулікою.

Той прискаленим оком зміряв з ніг до голови сотника Станіміра, потім подивився на поручника Гірняка і з якоюсь дурнуватою радістю вигукнув:

— А я не піду!

— Як то — не підете?

— А так, не піду, і все! Бо ви австріяки!

Станімір з Гірняком презирнулися: таке вони чули не вперше. Коли перейшли Збруч і, змучені, спраглі й голодні, маршували селами,

люди, визираючи з-за тинів, називали їх австріяками, німцями й навіть англійцями. Ні до кого не можна було підступитися, кожне подвір'я являло собою окрему республіку, яку сторожував пес на довжелезному ланцюгу, а її президентом був сердитий і хитрий дядько в довгій російській шинелі. Незважаючи на літню спеку, тут чомусь усі чоловіки ходили в шинелях, киреях, довгих свитах чи навіть у кожушанках. Вони спідлоба дивилися на запорошених стрільців, що йшли та йшли нескінченною колоною, похилившись під вагою наплічників. Їхній одяг був сірий від куряви, запилюжені лиця заливав брудними патьоками піт. Услід за піхотою їхали гармаші, що сиділи на лафетах і тряслися на вибоїнах разом із гарматами, запряженими у дві пари коней. Колеса залишали на дорозі глибокі колії; товстелезні дула із чорними жерлами, темно-бурі сталеві щити, подзьобані кулями та осколками, наче віспою, не радували селян.

Над тинами звисали кетяги стиглих вишень, кожен стрілець тягнувся до них очима (Миронові здавалося, що всередині у нього все вигоріло), але ніхто не зірвав і ягідки. Вони, галичани, краще за тих дядьків у шинелях знали, що таке приватна власність. Вони були найдисциплінованішою армією у світі. Наймолодшою і найдисциплінованішою. Пройшовши сотні верст Великою Україною, вони не реквізували жодної крихти хліба, а коли настали жнива, пішли між боями по людях допомагати збирати врожай за п'ятий сніп. Були навіть жнивні сотні. Тоді всі й побачили, хто такі галичани, яка їхня мова й честь.

— Куди йдете? — часом питали їх люди.

І відповідь завжди була одна:

— Ідемо на Львів через Київ.

Усі, хто мав очі, побачили, а батько Шуліка таки зліз по драбині з неба, якщо назвав їх австріяками, і це був не жарт — почути таке від отамана, з яким разом іти до бою. Тут саме вчасно було послати Шуліку до дідька, але курінний Станімір мав наказ і до того ж він був найдисциплінованішим сотником найдисциплінованішої армії. Тому пояснив якомога стриманіше:

— Ми не австріяки, пане отамане. Ми галичани. Старшини Галицької армії.

— Знаю, — сказав Шуліка. — Але порядки у вас, як у тих австріяк. Після бою ви не дозволяєте ділити ясир.

— Який ясир?

— Ну, здобич, — не змигнувши оком, пояснив Шуліка. — Повинна ж козачня чимось пожитися після бою? Інакше який інтерес підставляти лоби під кулі?

Станімір не знав, що на те відповісти, його вже «шляк трафляв» од такої гутірки, та, опанувавши себе, він різко підвищив голос:

— Я прийшов до вас не торгуватися!

— А я вам нічого й не продаю, — сердито відповів Шуліка. — Ідіть звідки прийшли! Поки я добрий.

Була ще одна слухна нагода розвернутися й піти, однак коса вже наскочила на камінь. Сотник Станімір ураз виструнчився у військову поставу й суворим командирським голосом сказав, що відмова від виконання наказу карається за всіма законами воєнного часу, тому він, отаман Шуліка, постане перед польовим судом.

Шуліка напружився, переварюючи сотникову погрозу, а потім заревів на всю горлянку:

— Полковники, до мене!

В одну мить біля них опинилося кілька бойовиків із його ватаги, аж дивно було, як вони хутко покидали мішки й мовби проскочили крізь мур цукроварні. Курки зведені, револьвери відбезпечені, тільки наказуй, батьку.

Станімір із Гірняком теж потяглися до кобур, але тут Шуліка й собі прибрав військову позу, витягся, розправив плечі, розпушив вуса й сказав отаманським голосом:

— Панове полковники! Прийшов наказ од найвищого командування вдарити на большевиків разом з галичанами. Як ви, полковники, на це дивитеся?

— Як скажеш, батьку! — хором відповіли «полковники».

— А яка ваша воля? — спитав уже теплішим голосом Шуліка.

— Наших голів багато, а твоя, батьку, одна розумніша! — знов гуртом в один голос проказали «полковники». — Накажеш іти, то й підемо! Хіба нам що?

— На тому й порішили! — Шуліка вдоволено подивився на Станіміра. — Я виставляю дві сотні козаків. Коли виступаємо?

Загін Шуліки вчасно подовжив праве крило їхнього куреня, й вони пішли в наступ бравурно й злагоджено, хоча ворог ще здалеку привітав їх спершу гарматним, а потім щільним кулеметним вогнем. Галичани

довший час не відстрілювалися, заощаджуючи набої, яких їм постійно бракувало, але без передиху просувалися вперед короткими та швидкими скоками. Зате праворуч од них стрілянина не вщухала ані на мить, повстанці Шуліки палили з усього, що тільки може стріляти, смалили з рушниць, револьверів, скорострілів, поручник Гірняк лишень дивувався, звідкіль у них стільки припасів, і, наслухаючи довжелезні кулеметні черги, думав, що тяга ніякого «шварцльозе» такого вогню не витримає. Безладна, але гучна й напориста пальба справляла враження і на ворога, бо невдовзі галичани перейшли покинуті червоними окопи, за якими була ще одна лінія оборони. І раптом праворуч настала тиша. Там усе якось ураз заніміло, не чуто було ні стрілу, ні крику, ні звуку. Щоб довідатися, що це за партизанська хитрість, сотник Станімір послав туди стежу на чолі з поручником Гірняком, але той не знайшов від повстанців і сліду. Загін отамана Шуліки здимів, оголивши праве крило, і його довелося латати, розріджуючи впорядковані лави. На щастя, спротив червоних ослаб, і вранці галичани зайшли у Жмеринку, до якої з іншого боку вступила повстанська дивізія Юрка Тютюнника.

Найбільший рух був на залізничному двірці, де застрягло кілька червоних ешелонів з військовим майном та провізією. Сюди збіглося все живе й у дикому шарварку вирувало, горлало, сварилося, погрожувало, бо як тут загнущаєш нерви, коли перед тобою повнісінькі вагони добра, де сіль, набої, взуття, одяг, сідла й навіть російські польові мапи, яких так бракувало галицьким старшинам. Біля ешелонів, куди вони підоспіли раніше, виставили охорону, а там, де поряdkували повстанці, дійшло до сутичок, біля вагона з чобітьми та шкірою навіть зчинилася стрілянина.

— Назад! Розійдись!!! — пролунала команда, за якою теж grimнуло кілька револьверних пострілів.

Коли натовп розбігся, Мирон побачив, що на пероні лежить чоловік у темно-червоному жупані, щось підштовхнуло його ближче, і Мирон упізнав отамана Шуліку. Той лежав горілиць ще живий, мабуть, поцілили в спину, бо не видно було ні рани, ні крові, тільки передсмертна блідість уже залила його обличчя. Мирон нахилився над пораненим, і батько Шуліка його впізнав.

— Пробач, галичанин, — сказав він. — У нас скінчилися патрони. Голова його впала набік, наче отаман Шуліка заснув.

Спершу вони побачили хмару куряви, яка швидко наближалася в їхній бік, а потім із тієї хмари вихопилося кільканадцять вершників. Це був добре виряджений почет отамана Соколовського, якого вони виглядали, і попереду, видно, їхав сам отаман — білий кінь, відкинувши голову набік, ішов такою легкою граційною риссю, що вершник то виринав, то наче тонув за його гривною. Щоправда, і верхівець той був невеличкий, — як на отамана, зовсім дрібний, — а те, що вони побачили ще через хвилю, ошелешило не тільки поручника Гірняка.

Була неділя, на царині біля Покровської церкви в селі Вереси зібралося чимало люду, своїх і чужих, якщо за чужих вважати стрільців-галичан, котрі теж поприходили на службу Божу (мали свого капелана, та принагідно тяглися до церкви). Після відправи вони розібрали кріси, складені в піраміду біля дзвіниці, але розходитися не поспішали, збиралися гуртами на царині, видивлялися дівчат, жартували й достоялися до того, що теж угледіли отаманський почет. А коли білий кінь з відливом тьмавого срібла став гопки, мовби вітаючи всіх красиво вигнутими передніми ногами, тоді не в одного стрільця тьох нуло серце. Хтось із бідовіших навіть присвиснув, у когось відчахнулася нижня щелепа, сотник Станімір потяг себе за короткого правого вуса, а поручник Гірняк тільки й подумав: «Ну, починається». Та не кінь їх ошелешив, хоч було там чому дивуватися — срібний жеребець-араб мав лагідні блакитні очі, а дихав зміїним вогнем, роздуваючи рожеві оксамитові ніздрі, — однак приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок — полотняні штани, шевронові чобітки з острогами, туга домоткана сорочина, підперезана шкіряним паском, на якому щільно сиділа кобура з револьвером. За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорками, які теж видавали її стать. З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці, дрібно перебираючи стрункими ногами (чи, може, то вершниця

навмисне так його розвернула), Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: «СМЕРТЬ ВОРОГАМ УКРАЇНИ!»

— Здорові були, козаки! — голосно привіталася юнка, на що заскочені такою чуднотою стрільці загули врізноїй кожен по-своєму: «Здорова будь!», «Слава Ісу!», «З неділею!», а Петро Гультайчук навіть крикнув: «Гура!»

Упала коротка тиша. Від розігрітих на рисях коней терпко пахло потом і молодого травою — видно, недавно попаслися.

— Не треба «гура!» — сказала дівчина. — Бо так у бою ми переплутаємо вас із москалями. Як до того прийдеться, гукайте «слава!»

Решта вершників теж були на добрих конях, зодягнуті хто в чому — від світло-зеленого френча англійського крою до сірої свити, хто в папасі, хто простоволосий, але всі веселі й усміхнені, тільки зуби блищали на засмалених сонцем і нічними багаттями лицях. Віднині Мирон Гірняк завжди дивуватиметься їхній веселості — ці хлопці воюватимуть мовби завиграшки, весело йтимуть до бою і навіть умиратимуть весело.

Курінний Станімір повів очима по бравому товариству, шукаючи, хто з них отаман, але дівчина, вгадавши його намір, сказала:

— Я за отамана!

Тепер усі вони заново втупилися в неї, заново побачили це зовсім юне обличчя — вилицювате, з легким ластовинням на прямому носі, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка. Її синьо-сірі очі мали східну подобу через широкі, виразно окреслені вилиці.

Дівчина зіскочила з коня, і тепер було видно, що вона невеличкого зросту, зате дуже струнка — либонь, інстинктивно тяглася вгору, щоб здаватися вищою. Тут-таки спішився й вершник у блідо-зеленому-френчі, перехопив у неї поводи, відступив з конем убік, і на його витягнутому обличчі застигла вся урочистість моменту.

Перекинувши карабін із-за спини на плече, дівчина стала перед сотником Станіміром.

— Мене звуть Маруся.

Вона трішки не вимовляла літеру «р» і від того здавалася майже підлітком.

— Добре є, — сказав Станімір. — А як звати вашого красеня?

— Василь Матіяш, — глянула вона на козака, що взяв у неї поводи. — Мій ад'ютант.

— Теж гарно. Тільки я питаю про коня, — сказав Станімір.

Дехто реготнув, хтось пирснув у кулак, щоб не образити ад'ютанта, а один носатий вершник заіржав, як жеребець. Решта засміялися з носатого, і він, щоб ще більше привернути до себе увагу, дістав з кишені велику пожмакану хустину й так голосно висякався, що коні застригли вухами. Козаки загойдались у сідлах від сміху.

Срібний кінь з голубими очима й собі весело форкнув.

— Нарцис, — сказала Маруся. — Його звуть Нарцис.

Мирон Гірняк відчув, що в нього злегка паморочиться голова. Він почув, як шумує вітер у соснах. Вереси лежали впритул до лісу, і височезні сосни підступали майже до церкви. День був безвітряний, не гойдалася жодна гілочка, та Мирон добре чув шум у зеленому верховітті. Наче там тривожно дихала якась велика невидима істота. Із церкви вийшов священик. Він подивився у їхній бік і, мабуть, упізнав Марусю, бо помахав їй рукою.

Осип Станімір знов повів очима по вершниках.

— А де ж отаман Соколовський?

— Нема його, — сказала Маруся.

— Як то нема? Я говоритиму тільки з ним.

— Це неможливо.

— Чому?

— Він загинув.

— Загинув?.. — перепитав Станімір. — Як?

Маруся не відповіла. Вона трохи помовчала, потім, дивлячись десь на верховіття сосон, сказала:

— Він був моїм братом. Тепер я за нього.

Василь Соколовський загинув одразу після того, як зустрівся з Головним Отаманом Симоном Петлюрою. Злий фатум завис над родиною. Смерть підстерігала братів Соколовських підступно, з-за рогу.

Так вийшло, що першим повстав наймолодший Лесик. Сталося це ще за німців і гетьмана, коли селами роз'їжджали каральні загони державної варти. Забирали в селян худобу, збіжжя, реманент, усе краще, що потрапляло під руку.

У Радомишльському повіті біснувався «дурний пан» — так селяни прозвали поміщика Вержбицького за те, що в голові у нього «відкрилася гайка». Вержбицький, будучи помічником повітового старости Богданова, зібрав сотню грабіжників і, розгулюючи по селах, влаштовував езекуції. Бив до крові тих, хто не знімав перед ним шапку. Дійшло до того, що в Потіївці він перепинив весільну ходу, коли молодий із боярами йшов до молодої, і нагаями примусив усіх танцювати для нього. «Ану-ка врежьте гопака для дурного пана!» — наказав Вержбицький, уже й сам себе називаючи дурним паном.

Лесика бісило, що вони цвенькали по- московському, а називали себе гайдамаками. «Кадюки⁵ без'язикі», — плювався Лесик.

Його старші брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька. Соколовські, як тільки вдарила Лютнева революція, уже навесні зробили із земської школи українську гімназію, — таких тоді не було ні в Радомишлі, ні в Житомирі. Підпрягли до вчительства і свою молодшу сестру Сашуню, хоч та сама ще навчалася в Радомишльській гімназії, і Лесик часом возив її бричкою до містечка за тридцять п'ять верст. Сашуня взагалі була у них панією, їла тільки з ножем і виделкою, навіть свою улюблену ковмачку⁶ спритно підгрибала ножиком на виделце. Вона й розмовляла грамотніше за всіх, повчала Лесика, хоч він був старший за неї на два роки, казати «він», а не «вин», «огірки» замість «гурки», «стеля», а не «столя», дарма що так по-тутешньому говорили всі горбулівці. Лесик не сердився, навпаки, пишався своєю сестричкою і, коли віз Сашуню бричкою до Радомишля, йому хотілося, щоб їх усі бачили. Атож, ви

подивіться на цю панну в лисячій шубці, з-під якої стікає зелена шовкова сукня аж до блискучих черевичків. Ніжка у неї гарна, струнка, з високим підйомом, а на розчервонілому від холоду носику навіть не видно ластовиння, хоч воно їй теж до лиця. Ще немає шістнадцяти, а вже, вважай, учителька! Вони, Соколовські, всі тяглися до школи, тільки Лесик не надавався. У нього були свої плани.

Одного дня налетів на їхнє село «дурний пан» з кадюками: давай свиней, давай овес, давай хто що приховав. Хату дядка Тимофія Соколовського вони поминули, а на Лесика наскочили вже за селом, коли той повертався від італійця Ліви. Купець Ліва прибився до Горбулева з далекої Італії, купив тут землю, заклав каменярні й продавав горбулівський лабрадорит чи не всій Європі, а Лесикові того дня продав кінське сідло. Як побачив «дурний пан» Вержбицький те новеньке сідельце, аж затремтів: ти куди оце, ворохобнику, зібрався з кульбакою? Ану давай її сюди!

Лесик, звісно, уперся, набичився, але ж їх налетіла ціла зграя і всипали йому таких нагаїв, що Лесик тиждень відлежувався. Коли підвівся, розшукав Тимоша Олексієнка на прізвисько Корч і Родіона Тимошенка, які вже давно переховувалися від Вержбицького, бо, впіймавши двох його харцизяк, втопили у сліпчицькому кар'єрі. Тиміш Корч торік хрестив сина Лесикового брата Дмитра, тож вони швидко знайшли спільну мову. Лесик очолив партизанський загін, до якого потяглися всі, кому «дурний пан» залив сала за шкуру. Лесик усіх не приймав, лишень тих, хто мав коня та зброю, і так восени вісімнадцятого він уже мав «горбулівський полк» із трьохсот козаків. З Лесика став Олексою — отаманом Олексою Соколовським.

Коли наповратився іти на Радомишль, трішки подумав і перейменував свій полк на «курінь смерті». Якраз тоді гетьман Павло Скоропадський зрікся влади, німці почали збиратися додому. Вони сиділи тихо, як миші, коли Олекса з козаками зайшов у Радомишль. Оточивши на Торговиці каральний загін державної варти, в якому пригрілися шкуродери Вержбицького, горбулівці вибили все, що не встигло втекти. Тільки не знайшли там «дурного пана». Тоді «курінь смерті» підійшов на конях до папірні, де ташувалася німецька комендатура, й Олекса вдерся прямо до коменданта. Він вимагав видати Вержбицького.

Комендант Вібе через перекладача пояснив, що той накивав п'ятами і, ніби не довіряючи своєму тлумачеві, пробіг пальцями правої руки по долоні лівої — показав на мигах, як кивають п'ятами. Олекса йому повірив. І потім не міг собі пробачити, що не перекинув німецьку комендатуру догори дном — наступного дня він дізнався, що «дурний пан» схитрував точнісінько так, як і гетьман Скоропадський.

Перевдягнувся жінкою і вдосвіта разом з німцями зробив так, як їхній комендант Вібе показував на долоні, — накивав п'ятами. Олекса вдовольнився тим, що пустив під лід кількох кадюків у річечку Черч. Пішов годувати раків й один із тих живоїдів, котрий разом із «дурним паном» підняв на Олексу нагайку.

Отаман «куренья смерті» повернувся до Горбулева на чудесному білому коні («прикупив» у козирного кадюка), у широкій кавказькій бурці, зодягнутій поверх черкески з нашитими на грудях газирями — гніздами для набоїв. На ньому вилискували високі кавалерійські чоботи, із сивої шапки звисав аж до пояса широкий червоний шлик, через якого большевики прозвуть отамана Кривавий Оселедець. Вивершувала цей парадний виряд довга гусарська шабля у білих піхвах, яка кінцем діставала до землі й котилася за отаманом на коліщатку.

Удома Олекса мав цікаву розмову із братом Дмитром.

— Ти зробив те, що годилося зробити мені, — сказав Дмитро. — Я все-таки прапорщик і вже понюхав пороху. Але знаєш, що мене здержало?

Олекса кліпав довгими білими віями (вони, Соколовські, всі були білобрисі) і намагався вгадати, до чого брат веде.

— Я не хотів іти проти гетьмана, — сказав Дмитро. — Хай ця влада була недолуга, але ми мали державу. Що буде далі, не знає ніхто. Хоча знов повернувся Петлюра. Він настановляє Директорію. Це, братику, наша влада. Тому я хотів тобі сказати, що ми маємо важніше завдання, ніж... — Дмитро на хвилю затнувся, але доказав. — Ніж ганятися за «дурним паном».

Це трохи вкололо Олексу, і він спитав із фуком:

— Чого ти хочеш від мене?

— Ти зробив добре діло, — примирливо сказав Дмитро. — Але в протигетьманському повстанні підняли голови й большевики. Далі вони потягнуть руку за Москвою. І це будуть наші найбільші вороги.

Якщо ти готовий з ними боротися до кінця, то я з тобою. З мене шапка не впаде, коли для початку я очолю у твоєму курені кінну сотню.

— А далі? — спитав Олекса.

— А далі... — прапорщик Дмитро Соколовський подивився своєму безвусому братові в очі й сказав те, що потім повторюватиме ще не раз: — Будемо держати Україну.

Дмитро бачив далеко. Невдовзі в Радомишлі, Коростишеві, Брусилові заворушилися «єрусалимські козаки» зі своїми ревкомаами й паркомаами⁷. До них приєдналися деякі містечкові пролетарі, котрі теж не хотіли визнавати, як вони казали, петлюрівської влади. Були це люди вперті й лукаві, іноді задурманені большевицькою блекотою, іноді одержимі, але завжди ворожі до української самостійності. Завелася якась нова порода активістів на чолі з Мойсеєм Токарським, а біля них постійно крутилася і нова порода жінок — Соня Портной (саме так — не Портная, а Соня Портной), Роза Шейнблат, Клара Вера, Піпка Цімерман. Чого нова порода? Бо всі ці жіночки були схожі одна на одну — сухолиці, коротко стрижені, з міцно стиснутими губами. Здається, вони тільки й уміли сидіти на зборах та вчасно піднімати й опускати руки, ну, ще, може, могли б носити передачі в тюрму для своїх соратників. Тому дивним було, що до них приєднувалися і свої, як казав Дмитро, хохли-вилупки, котрі колотили в містечках робочим людом.

Дійшло до того, що в Коростишеві вони збольшевичили навіть загін вільних козаків, сформований переважно з місцевих каменотесів. Каменярі під час розрухи не працювали, злиденні й очамрілі від голоду робітники легко піддавалися на большевицьку пропаганду. Командири цих «козаків» Калістрат Гелевей та Іван Шуренок пішли на нечуване нахабство. Вони отримали у Фастові зброю від петлюрівського штабу, присягаючись, що підуть на фронт, а самі заховали в лісі біля Коростишева триста гвинтівок та двісті п'ятдесят тисяч набоїв і нікуди не збиралися йти. Більше того, Гелевей із Шуренком чекали слушного моменту, аби повернути цю зброю проти тих-таки буржуїв-петлюрівців. Щоб ще дужче вбитися в пір'я, вони наклали на місцевих євреїв контрибуцію в сумі двісті тисяч карбованців.

Розібратися з «вільними козаками» поїхав Олекса Соколовський.

Третього січня (настав уже дев'ятнадцятий рік) горбулівський «курінь

смерті» увійшов до Коростишева й оточив будівлю волосної управи. Смішно сказати, але на той час тут в одному приміщенні мирно сусідували комендатура Директорії і штаб большевицького ревкому. Коли охорону було роззброєно, Олекса — у чорній бурці, черкесці з газирями на грудях, у шапці з червоним шликом — зайшов до канцелярії, де вже збилися докупі й ревкомівці Калістрат Гелевей та Іван Шуренок, і петлюрівський комендант Пількевич.

Біла шаблюка на коліщатку вкотилася слідом за отаманом, потім зайшли його ад'ютант Петрусь Зозуля, члени штабу Тиміш Олексієнко на прізвисько Корч та Родіон Тимошенко. У кожного на рукаві була чорна пов'язка з білим черепом і двома косточками.

— Що, козачки? — не вітаючись, звернувся Олекса до трьох незнайомих йому чоловіків. — Совдепію зібрались розводити? Гелевей із Шуренком мовчали, а Пількевич, хапаючи ротом повітря, почав виправдовуватися, що ні, пане отамане, боронь Боже, нема в нас ніякої совдепії, і з його тремтячого голосу було видно, що цей безвольний чоловік опинився під чужою п'ятою.

— Хто тут Шуренок, а хто Гелевей? — не слухаючи його, спитав Олекса.

Ревкомівці назвалися.

— Обох під арешт! — сказав Олекса.

— За що? — в один голос спитали Шуренок із Гелевеєм.

— Ви знаєте. А будете придурюватися — для вас буде гірше.

— Може б, спершу побалакали? — боязко спитав комендант Пількевич.

— Сідайте з ними під арешт і там балакайте, — сказав Олекса.

— Ви затіваєте братовбивчу війну, — кинув через плече Гелевей, коли їх виводили з канцелярії.

Зачинили обох не в холодну, а в окрему кімнату, проте Гелевей і там охолов. Він почав благати вартових козаків, щоб його відвели до пана отамана, бо має сказати щось дуже важливе. Олекса дозволив. І тут Гелевей пустив нюні. Утерши сльозу, він сказав, що вдома у нього лишилася хвора мати, якій немає кому й води подати, що вона помре, якщо він не збігає хоч на хвилинку додому.

— Тікати мені немає куди, — сказав Калістрат. — А для більшої гарантії я вам, пане отамане, напишу розписку. Що я арештований і зобов'язуюся через годину повернутися.

— А що, — по-риб'ячому хапнув ротом повітря комендант Пількевич. — Хай напише розписку, я поручуся, що Гелевей свого слова додержить. Мати у нього справді на ладан дихає.

Олекса повірив.

Гелевей вийшов надвір і побачив, що горбулівські козаки осіддали коней, які належали його червоним партизанам, і витинають на них такі викрутаси, як циркові штукарі. Обеззброєні люди Гелевея тільки лупали очима, не розуміючи, що діється. Він спершу подався таки додому, нашвидку пообідав, а потім чкурнув до лісу. Перемерзнувши там дотемна, попросився до хати надійного товариша Петра Антоновича, який жив під лісом. Диво-дивне, але вночі прибився туди й Іван Шуренок. Він утік з-під арешту через вікно — хтось підсобив.

Гелевей із Шуренком сиділи в хаті, поки Петро Антонович ходив у містечко на вивідки. Казав, що їх, утікачів, шукають по всіх усядах, Соколовський роз'їжджає зі своїм штабом по Коростишеву на білому коні, наклав на жидів контрибуцію в двісті тисяч: мовляв, ви платили совдепам, то й нам платіть. Боячись погрому, налякані жиди збирають гроші.

Пролилася і перша кров. Соколовці розстріляли Льоньку Бахтинського, одного з «козаків» Гелевея, за те, що той, колишній конокрад-кримінальник, хотів хапнути буланого жеребця в самого Тимоша Корча.

— Баба з воза, — сказав Гелевей. — Я б і сам його прикандичив.

Він загадав Петрові Антоновичу тихо скликати їхніх людей: нехай переказують нищечком один одному, щоб сьогодні опівночі зібралися на Кудрявці у хаті Йосипа Панфілка.

Видалася темна й морозна ніч. Зійшлося майже сотня озброєних людей. Гелевей знав, чим їх підігріти. Він сказав, що Соколовський на ранок готує погром і постраждають не тільки жиди. Петлюрівцям начхати на бідних каменотесів. Треба рятуватися.

До містечка рушили чотирма групами, одна з них пішла захопити телефонну станцію, що стояла на околиці. Коли там пролунали постріли, Олекса з ад'ютантом Зозулею та п'ятьма козаками поскакали розібратися, що сталося. Тим часом нападники швиденько повернулися до своїх, й Олекса застав на станції лише горбулівську варту. Ніхто не второпав, що воно стріляло. Хтось наче спросоння

розважився та й пішов спати. Заспокоївши козаків, Олекса поїхав до штабу.

Білий кінь, ступивши одним копитом на міст через Тетерів, тривожно застриг вухами. У пітьмі блиснув вогонь рушничного випалу. Куля прошила чорну бурку, черкеску й розписку, яку Гелевей дав отаманові. Шуренок влучив у серце.

Олекса упав на міст. Його ад'ютант Зозуля кинувся до отамана, але не встиг навіть зіскочити з коня. Смертельний постріл зупинив Петруся Зозулю. Під зливою куль ще п'ять козаків змушені були галопувати куди очі бачать. Услід за ними, розтинаючи грудьми холодну темряву ночі, помчав білий кінь Олекси Соколовського.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ